

**ОДИН ПОГЛЯД НА СЛОВНИК-МІНІМУМ:
ЧИ Є ОBOB'ЯЗКОВИМ ОБМЕЖЕННЯ КІЛЬКОСТІ
РЕЄСТРОВИХ СЛІВ У СЛОВНИКУ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ
ДЛЯ СТУДЕНТІВ-ПОЧАТКІВЦІВ**

Проаналізовано питання щодо обмеження кількісного реєстру у словнику іноземної мови для студентів-початківців. Умотивовується необхідність словника-мінімуму, ідея якого запропонована Л.В. Щербою.

Ключові слова: навчальна лексикографія, двомовний словник, реєстрові слова, словник-мінімум.

The author analyses the restriction of headwords' amount in the foreign language dictionary for starting level students. The necessity of the minimum vocabulary is substantiated through the lexicography ideas of L.V. Shcherba.

Key words: educational lexicography, bilingual dictionary, headwords, minimal-size dictionary.

Проанализированы вопросы ограничения количественного регистра в словаре иностранного языка для начинающих студентов. Мотивируется необходимость словаря-минимума, идея которого предложена Л.В. Щербой.

Ключевые слова: учебная лексикография, двуязычный словарь, реестровые слова, словарь-минимум.

У слов'янській лексикографії 20 ст. активно обговорювалося питання типу навчального словника, яке включало аспект його оптимальної кількості та складу реєстрових слів. Зокрема, Л. Новіков висловлює думку, що "найхарактернішими особливостями реєстру навчального словника є його мінімізація та компресія"¹. У свою чергу, російський дослідник П. Денисов також твердить, що *навчальний словник* – це "лише такий словник, у якому мінімальна лексична система, що складає його реєстр, може виконувати 4 функції: навчальну, довідкову, нормативну і систематизуючу"². Аналогічний погляд спостерігається і в роботі З. Партико³.

Зауважимо, такий підхід є протилежним прийнятому в англійській лексикографії, де вважається якісним словник, який містить у собі якомога більшу кількість лем⁴, відповідно до чого й укладаються різні з погляду обсягу реєстру *навчальні словники* (*learner's dictionary*). Певною мірою ілюстративним доказом цього є "компактний" словник "Collins Cobuild Compact English Learner's Dictionary"⁵, який охоплює понад 30000 лем.

Насправді пропозиція щодо створення навчального словника-мінімуму належить Л. Щербі, хоча В. Морковкін і апелює в цьому до Л. Новікова: "вся дослідницька робота в галузі *навчальної лексикографії* (принаймні, в нашій країні) прямо або непрямо ґрунтувалася на цьому підході, як на якійсь аксіомі"⁶. Наголосимо, якщо йдеться про важливість початкового етапу вивчення мови (див., наприклад, [7] і [8]), то не можна не зважати на прогностичній щодо такого підходу думці Л. Щерби.

З іншого боку, треба враховувати обставину, за якої Л. Щерба обґрунтовував потребу у створенні *навчального словника*. Це, як відомо, комплексна проблема, що охоплює ситуацію: 1) існування ґрунтовних словників іноземної мови; 2) присутність словників, що не "творилися", а "уклалися", тобто вони "зовсім не відповідають моїм (Л. Щерби – Дж. Й.) ідеалам у цій галузі"⁹; 3) нечіткість, яка "дає абсолютно хибне уявлення про слова даної мови"¹⁰; 4) існування словників, ненадійних для користувачів; 5) відсутність потреби у навчальних словниках носіями мови: "ті, хто знає мову, взагалі не мали потреби звертатися до цих словників"¹¹; 6) нездатність початківців об'єктивно оцінювати навчальні словники; 7) можливість впливу на мовну свідомість початківців через словники, оскільки ті, хто знає мову, здатні переорганізувати словникову інформацію, а початківці – ні; 8) необхідність навчального словника, який "має об'єднати всі ті основні слова, без знання яких неможливо опанувати мову у вільному читанні текстів, і представити їх як елементи певної єдиної системи"¹²; 9) початкове навчання не передбачає повний реєстр слів національної мови, а отже, потрібним є "один невеликий за обсягом реєстрових слів словник"¹³.

Таким чином, виникає питання про необхідність укладання "одного невеликого за обсягом реєстрових слів словника". На нашу думку, відповідь на таке питання не може бути однозначною. Причини цього полягають у тому, що, по-перше, "будь-який короткий словник викликає у фахівців, обізнаних людей нерозуміння, тому що він завжди є недостатнім у всіх тих випадках, коли словник справді потрібний"¹⁴; по-друге, "більшість людей або дуже погано знають мову, або знають її неоднаково й у будь-якому випадку вивчають її нераціонально..."¹⁵.

Зокрема, З. Партико аргументує, що треба укласти словник-мінімум української мови для іноземців, обсяг якого становить від 2 до 3 тис. слів¹⁶. Такий словник, на нашу думку, може існувати за наявності достатньо великого тлумачного або перекладного словника української мови, в якому всі лєми семантично корелюються зі словами у словнику-мінімумі. Якщо користувач, який володіє словами словника-мінімуму, не в змозі зрозуміти пояснення великого тлумачного словника через недостатній запас слів, то він матиме труднощі і в роботі з навчальним словником.

Є й інші проблеми, пов'язані з питаннями оптимальної кількості реєстру словника. Як зазначають В. Деркач і О. Козаченко¹⁷, дослідники ще не дійшли спільного висновку щодо самого поняття *початковий етап* у вивченні іноземної мови. А отже, названі дослідники підсумовують: "... початковим етапом можна вважати відносно тривалий навчальний період, що має забезпечити якісний стрибок знань суб'єкта навчання у плані початкового оволодіння ним навчальним матеріалом"¹⁸. Хоча таке визначення є нечітким, але по суті правильним, оскільки відповідь на запитання стосується суб'єктивної сфери кожного дослідника.

Зауважимо, що сам реєстр не свідчить про якість словника. Якщо словник є коротким не лише за обсягом реєстра, а також і за обсягом поданої інформації у словниковій статті, то в читача "з'являється неправильна думка щодо знання слова, в той час як насправді він з'ясував лише частину його семантики"¹⁹. Названа обставина, зрозуміло, виникає внаслідок зосередження лексикографів передусім на обсязі, а не на якості словника.

Ще раз наголосимо на тому, що ми в жодному разі не заперечуємо важливості й необхідності створення навчального словника для початківців. Важливість такого навчального словника є безсумнівною, однак за відсутності великого двомовного словника видається недоцільним наголошувати на першочерговості укладання словника для початкового рівня вивчення мови. Останній є лише одним із видів лексикографічних праць, проте однаковою мірою потрібним і важливим, як і великі двомовні словники. Якщо немає фахово укладеного великого двомовного словника, відповідно немає й першочергової підстави для укладання навчального словника. Доцільною видається в такій ситуації є думка В. Морковкіна, який підкреслює, що "принципова відмінність *навчальної лексикографії* від *лексикографії ненавчальної* полягає не у величині реєстру, а в педагогічній якості словникових матеріалів"²⁰.

Хочемо додати, що треба розрізняти завдання викладача іноземної мови та лексикографа. Ми ж цілком погоджуємося з думкою П. Алексєєва, який пише: "Викладач іноземної мови, стурбований недалекоглядними тенденціями зменшувати час, який відводиться на вивчення його предмета не в лінгвістичному вищому навчальному закладі, все частіше звертається до кількісного методу відбору навчального матеріалу та до статистичного підходу вивчення мови загалом"²¹. Так само і в лінгвістичному вищому навчальному закладі. Викладач іноземної мови повинен подавати студентам якомога більше лінгвістичної інформації в "обмеженому часі та просторі".

Значною мірою іншим є середовище, в якому знаходиться лексикограф: він не може зневажати принцип "максимум інформації на мінімумі простору"²². Однак він немотивовано орієнтується на користувача, оскільки "укладач словника спілкується не безпосередньо з користувачем, для якого призначений словник, а через його продукт, тобто через текст словника. Аналогічним чином відбувається відповідна реакція користувача на адресу автора словника (за умов її передачі до автора), що ґрунтується на непрямому спостереженні, про що, зокрема, звітують викладач, критик, бібліотекар чи книгопродавець"²³.

Лексикограф, як правило, працює в іншому просторі, порівняно з користувачем. Це означає, що він відповідає на гіпотетичні, а не реальні запитання користувача про мову. На відміну від викладача, який має можливість передавати студентам своє фахове знання навіть за умов формулювання неочікуваних запитань, укладач словника не може сказати більше за вже описане в словнику. Якщо до словника не включені певні лема або певна інформація про них, то його авторів залишається тільки сподіватися, що користувач знайде потрібну інформацію за допомогою інших ресурсів.

Таким чином, обмеження кількості лем у словнику часто завершується тим, що будь-який короткий словник викликає у фахівців критичне ставлення, тому що його матеріал буде недостатнім за умови, коли словник справді потрібний²⁴. Цілком зрозуміло, що за умови ідентичності змісту словників, користувач має більше шансів знайти потрібну інформацію в словнику, наприклад, із 5000 лем, аніж у словнику, що містить 3000 лем. Тому, на наш погляд, треба чітко розрізняти ситуацію викладача іноземної мови від укладача двомовного словника. Однак безумовним залишається те, що статистичний підхід має велике значення як для викладача, так і для лексикографа.

Наступна проблема полягає в тому, що для укладання великого за обсягом словника, як правило, треба більше часу. За умови, коли взагалі немає словника, або є лише недосконалі, сподіватися на термінове укладання будь-якого словника важко, незважаючи на його запланований обсяг.

У такому випадку можливим шляхом розв'язання проблеми є укладання початкового словника-мінімум. Наголосимо, у пропонуваному варіанті словник-мінімум – це перехідний етап для створення великого словника. За такої умови видання паперового відповідника вважається необов'язковим. Поповнення електронної версії словника відбувається періодично, або ритмічно, в певних кількостях словоформ, наприклад по тисячі слів. Зауважимо для прикладу, "Oxford English Dictionary Online"²⁵ доповнює нові лема раз на квартал. На нашу думку, оптимальним є такий спосіб: до певного обсягу додавати щоразу тисячу слів, а

після цього можна працювати зі словником періодично, як це відбувається з "Oxford English Dictionary Online". В опрацюванні матеріалу можна враховувати і лексикографічний прийом позначення зірочками (від однієї до п'яти) поруч із лемами слів за їх важливістю, як це прийнято в корейських і японських словниках (про це див., зокрема, статтю, присвячену принципу та способу використання зірочок при лемах відповідно до їх важливості у процесі навчання іноземної мови²⁶).

Таким чином, у слов'янському науковому світі 20 ст. пошукові ідеї щодо навчальної лексикографії, опрацьовані Л. Щербою, справили значний вплив на подальші дослідження. Оскільки ці аспекти прикладного мовознавства залишаються актуальними й у наш час, такі напрямки є логічними для лінгвістичного аналізу. Зауважимо при цьому, що "невеликий за обсягом реєстрових слів словник" для іноземців-початківців не завжди має бути мінімальним, тобто словником-мінімумом. На нашу думку, більше значення має якість словника, або зміст словникових статей, ніж кількість реєстрових слів. Внаслідок цього студенти при вивченні іноземної мови матимуть ширші можливості для продуктивного навчання і шукатимуть ефективніший допоміжний словник.

¹Новиков Л.А. Учебная лексикография и ее задачи / Л.А. Новиков // Вопросы учебной лексикографии / [под ред. П. Н. Денисова и Л.А. Новикова]. – М. : Издательство Московского университета, 1969. – С. 5; ²Денисов П. Н. Лексика русского языка и принципы ее описания / П.Н. Денисов // Проблемы учебной лексикографии. – М. : Издательство Московского университета, 1980. – С. 210–211; ³Партико З. В. Особливості укладання й сфери застосування словника-мінімуму української мови для студентів-іноземців [Електронний ресурс] / З.В. Партико // Стил ь и текст. Інститут журналістики, 2004. – Вип. 5. – Режим доступу до журналу: <http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1477>; ⁴Bogaards P. Dictionaries for Learners of English / P. Bogaards // International Journal of Lexicography. – 1996. – № 9 (4). – P. 282; ⁵Collins Cobuild Compact English Learner's Dictionary. – Collins Cobuild Publishers, 2004. – 726 p.; ⁶Морковкин В.В. Учебная лексикография как особая лингвометодическая дисциплина

/ В. В. Морковкин // Актуальные проблемы учебной лексикографии / [Сост. В.А. Редькин]. – М. : Русский язык, 1977. – С. 28;

⁷Костомаров В.Г. Методическое руководство для преподавателей русского языка иностранцам / В.Г. Костомаров, О. Д. Митрофанова / [4-ое изд.]. – М. : Библиотека преподавателя русского языка, 1988. – С. 38;

⁸Гнаткевич Ю. В. О распределении вузовского словаря-минимума по этапам обучения / Ю.В. Гнаткевич // Квантитативные методы отбора учебного материала по иностранному языку для неязыкового вуза. – Свердловск : Изд. Уральского ун-та, 1986. – С. 77; ⁹Щерба Л. В. Языковая система и речевая деятельность / Л.В. Щерба / [Под ред. Л. Р. Зиндера и М. И. Магусевич, 4-е изд.] – М. : Издательство ЛКИ, 2007. – С. 308; ¹⁰Там само. – С. 307; ¹¹Там само; ¹²Там само. – С. 290; ¹³Там само; ¹⁴Там само. – С. 289; ¹⁵Там само. – С. 307–308; ¹⁶Партико З. В. Знач. праця; ¹⁷Деркач В.В. Методичні проблеми організації початкового етапу навчання польської мови студентів-філологів / В.В. Деркач, О. М. Козаченко // Вісник Житомирського педагогічного університет. – 2004. – Вип. 14. – С. 125; ¹⁸Там само; ¹⁹ Морковкин В.В. Указ. раб. – С. 36; ²⁰Морковкин В. В. Совокупности слов с заданными свойствами как объект педагогической лингвистики и учебной лексикографии: лексические минимумы лексикологии / В.В. Морковкин // Русский язык за рубежом. – 2006. – № 5 (199). – С. 22; ²¹Алексеев П. М. О некоторых практических проблемах статической лексикографии / П. М. Алексеев // Квантитативные методы отбора учебного материала по иностранному языку для неязыкового вуза : сб. науч. тр. / [редкол.: Л.И. Фомин (отв. ред.) и др.]. – Свердловск : Урал. гос. ун-т, 1990. – С. 5; ²²Берков В.П. Двужычная лексикографія : Учебник / В. П. Берков / [2-е изд., перераб. и доп.] – М. : Астрель; АСТ; Транзиткнига, 2004. – С. 4;²³ Hartmann R.R.K. Teaching and researching : Lexicography / R. R. K. Hartmann. – Harlow, 2001. – P. 24; ²⁴Щерба Л. В. Указ. раб. – С. 289; ²⁵Oxford English Dictionary Online [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.oed.com>; ²⁶Chujo K. An Investigation into the Star-rated Words in English-Japanese Learner's Dictionaries / K. Chujo, S. Hasegawa // International Journal of Lexicography. – 2006. – № 19 (2). – P. 175–195.